

BURSA TARIMININ SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Prof. Dr. Hasan Vural
Doç. Dr. Şule Turhan
Araş. Gör. Burcu Erdal

BURSA TİCARET BORSASI YAYINLARI NİSAN 2013

BURSA TARIMININ SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Prof. Dr. Hasan Vural Doç. Dr. Şule Turhan Araş. Gör. Burcu Erdal

Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

BURSA TİCARET BORSASI YAYINLARI NİSAN 2013

ISBN 978-605-137-260-0

Prof. Dr. Hasan Vural, Doç. Dr. Şule Turhan, Araş. Gör. Burcu Erdal
Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Yayın Koordinatörü

Nurşen Günaydın

Tasarım

Bursa Kiraz Halkla İlişkiler Danışmanlık
Reklamcılık Turizm San. ve Tic. Ltd. Şti.
www.kiraziletisim.com

Basım

Özhan Matbaacılık

Basım Tarihi

Nisan 2013

Bursa Ticaret Borsası Kültür Yayınları

Adres: Uzun Çarşı, Borsa Sok. No:3/1 16020 Osmangazi/BURSA
Telefon: 444 16 10 **Faks:** 0 224 221 30 30
E-posta: btb@btb.org.tr

www.btb.org.tr

BURSA TARIMININ SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Prof. Dr. Hasan Vural Doç. Dr. Şule Turhan Araş. Gör. Burcu Erdal

Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

BURSA TİCARET BORSASI YAYINLARI NİSAN 2013

İçindekiler

Sunuş.....	09
Özet.....	11
1. Giriş.....	13
2. Genel Durum.....	15
2.1. İlin Doğal Durumu.....	15
2.1.1. Coğrafi Konumu ve Morfolojik Yapısı.....	15
2.1.2. Jeolojik Durumu ve Toprak Yapısı.....	16
2.1.3. İklimi.....	16
2.2. Nüfus.....	17
3. Bursa İlinin Tarımsal Yapısı.....	19
3.1. Bursa İlinde Arazi Kullanımı.....	19
4. Bursa İlinde Tarımsal Üretim.....	23
4.1. Bitkisel Üretim.....	23
4.2. Hayvansal Üretim.....	25
5. Bursa İlinde Tarımsal Alet Makine Varlığı.....	29
6. Bursa İlinde Tarımsal Gelir.....	31
7. Tarımda Üretici Örgütleri.....	33
7.1. Tarımsal Kooperatifler.....	33
7.2. Yetiştirici Birlikleri.....	35
7.3. Üretici Birlikleri.....	35
8. Bursa İlinin Tarım ve Gıda İhracatı.....	37
9. Bursa İlinde Gıda Sanayi.....	39
10. Sonuç.....	43
11. Yararlanılan Kaynaklar.....	45

TARIM EKONOMİSİ KAZANAN VE KAZANDIRAN FORMASYONA KAVUŞTURULMALIDIR

Ekonominin temeli tarımdır sözüyle tekrar andığımız Mustafa Kemal ATATÜRK'ün bu yalın tespiti günümüzde önemini daha da arttırmış ve bir bakıma ekonomik düstur hüviyeti kazanmıştır.

Verim ekonomisine dayalı refah toplumu modunda tarımın vazgeçilmezliği ve temel değer olma olgusu ekonominin sosyolojisi realitesiyle de örtüşmektedir. Ülke tarımının gerçek sahibi olan ve tarım sektöründe yer alan tüm aktörlerin, sağlıklı insan ve sağlıklı toplum inancında birleşen ve kendine çok düşkün günümüz insanının bu bilince ulaşmasıyla artık tarım ve tarım ekonomisini benimsetme ve kabul ettirme gibi bir problem ortadan kalkmıştır.

Bu özet kitap çalışmalarında detaylandırılan bilgi ve verileri dikkatle özümsemeyi ve geleceğimiz adına neticeler çıkarmayı çok önemsiyoruz ve öne alınması gerekenin de bu olduğuna inanıyoruz. Araştırmalara dayalı fevkalade yararlı verilerin tarım ekonomisinin önemine dikkat çekmek adına faydalı ve ufuk açıcı olacağını söyleyebiliriz.

Kazanan tarım sektörünün ve tarımcının, ülke varlığı ve refahında aynı zamanda her kesimi kazandırdığını hiç unutmamalıyız.

Bu özlü çalışmayı hazırlayan Sayın Prof. Dr. Hasan VURAL, Sayın Doç. Dr. Şule TURHAN, Sayın Araş. Gör. Burcu ERDAL'a değerli emekleri için teşekkür ediyoruz.

Rıza AYDIN

Bursa Ticaret Borsası
Yönetim Kurulu Başkanı

Özet

Bursa ili sahip olduğu iklim ve toprak şartları nedeni ile ülkemizin nadir tarım yörelerinden biridir. Ancak, üretim ve pazarlamada bazı sorunları bulunmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği'ne uyum çalışmaları çerçevesinde eksiklerin bir an önce tamamlanması zorunluluğu söz konusudur. Bursa ilinde tarımsal üretimin planlanması ihtiyacının yanı sıra, pazarlama açısından da önemli yatırımlara ve yönetsel düzenlemelere gereksinim bulunmaktadır. Üretici sorunlarının azalması için örgütlenmeleri desteklenmelidir. Ayrıca üreticilerin üretim tekniği bilgileri ve pazarlama olanakları iyileştirilmelidir. Tarım topraklarının amaç dışı kullanımına izin verilmemelidir. Gıda işletmeleri üretim ve pazarlama yöntemleri konularında en son tekniklerden faydalanmalı, pazarlama sorunlarının çözümü için devlet hem pazar altyapısı hem de pazarlama hizmetleri konularında destekleyici olmalıdır. Kayıtsız gıda ticaretinin önüne geçilmelidir. Pazarlama sorunlarının çözümü ve dikey bütünleşme için sözleşmeli üretim yaygınlaştırılmalıdır. Tarım ve gıda ürünlerinin ihracatı desteklenmelidir. Bursa ilinde kendine özgü tarım politikalarının oluşturulmaması üretim ve pazarlamada sorunların doğmasının temel nedenidir. Oysa, üreticiler, işleyiciler, ihracatçılar, kamu ve sivil toplum kuruluşları ortak planlamalar yapabilirse temel sorunlar kolayca çözülebilecektir.

1. Giriş

Tarım, Türkiye ekonomisinde önemli bir sektör olma niteliğini, hala korumaktadır. Son yıllarda yaşanan yapısal değişimler ve iyileştirme çabalarına karşın, Türkiye tarımının önemli sosyo-ekonomik sorunları bulunmaktadır. Bu sorunlara uygun çözümler bulabilmek için, makro ve mikro seviyede tarımsal yapının tüm özellikleriyle göz önüne serilmesi, mevcut durumun sağlıklı veri ve bilgilerle belirlenmesi zorunlu görmektedir. Ancak bu tespit ve değerlendirmeler sonunda, gerçek sorunları saptamak ve uygun çözümler üretmek mümkün olacaktır.

Toplam ülke nüfusunun % 23.7'si kırsal kesimde yaşamaktadır. Aktif nüfus içerisinde tarımın payı % 26,7 iken, sanayi sektörünün payı % 25,3'ü, hizmetler sektörünün payı ise % 50,03'dür (2009). Ekonomiye tarımın en önemli katkı yaptığı alanlardan ihracat açısından, toplam tarım ve tarıma dayalı sektörlerin ihracat değeri 31,9 milyar TL'ye ulaşmış olup, toplam ihracat içindeki oranı %31 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK 2011). Aynı yıl toplam tarım ithalatı ise 6.5 milyar TL'dir. Ancak, Türkiye'nin 2007 yılından itibaren tarımsal dış ticaret dengesinin negatif olması, net ithalatçı ülke duruma geldiğini de göstermektedir.

Ülkemiz tarımında önemli bir yer tutan Bursa, tarım alanı açısından toplamda çok da büyük alanları bünyesinde barındırmamasına karşın, tarımsal üretim

ve pazarlama açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bursa 1.081.954 hektar alan üzerinde bulunup, bunun % 40'ı olan 429.323 hektar alanda tarımsal faaliyet yapılmaktadır. Yeniliklere ve gelişimlere açık bir çiftçi kitlesine sahip olan ilde, tarımsal sanayi ile olan uyumu büyük oranda sağlamasının verdiği avantajlarla il ekonomisine ve ülkemize büyük katkılar sağlamaktadır.

Polikültür tarımın yapıldığı, ürün deseninin çok farklı olduğu Bursa'da; Türkiye sofralık zeytin üretiminin % 40'ı, şeftali üretiminin % 28'i, sofralık siyah incirin % 80'i, çilek üretiminin % 19'u, domates üretiminin % 11'i, biber üretiminin % 15'i, bezelye üretiminin % 50'si gerçekleştirilmektedir (TÜİK 2011). Bursa 3.1 milyar TL'lik tarımsal geliri ile ülkemizin en önde gelen illerindendir. İçinde bulunduğumuz AB uyum sürecinde en önemli başlıklardan biri olarak tarımın yer alması Bursa tarımının önemini artırmaktadır.

Gelişen tarımsal üretiminin yanında, tarıma dayalı sanayi konusunda Bursa önemli bir merkezdir. Ülke genelinde bakıldığında çok önemli bir konuma sahiptir. Türkiye meyve suyu üretiminin % 26'sı, dondurulmuş gıda üretiminin % 61'i, domates salçası üretiminin % 64'ü, konserve üretiminin % 47'si Bursa'da gerçekleşmektedir (TÜİK 2011).

2. Genel Durum

2.1. İlin Doğal Durumu

2.1.1. Coğrafi Konumu ve Morfolojik Yapısı

Bursa Marmara Bölgesi sınırları içinde kalmaktadır. Kuzeyde İstanbul ve Kocaeli, doğuda Bilecik, güneyde Kütahya ve batıda Balıkesir illeri ile çevrili olan Bursa ili, 11.466 km² yüzölçümüne sahiptir (Anonim 2012). İl toprakları çukur alanlarla birbirinden ayrılmış ve genel olarak doğu-batı yönünde uzanan dağ sıraları ile engebeli bir görünüme sahiptir. Kuzey de il topraklarına sınır olan Samanlı Dağları ile bunun güneyindeki Katırlı ve Mudanya Dağları arasında, içinde İznik Gölü'nün de bulunduğu çukur alan yer alır. Doğuda İnégöl ve Yenişehir Ovaları, ortada Bursa Ovası, batıda Karacabey ve Mustafakemalpaşa Ovaları bulunmaktadır (Erkuş 1982). Marmara Bölgesi'nin en önemli yükseltisi olan Uludağ da Bursa sınırları içinde bulunmaktadır.

Bursa akarsu ağı bakımında zengin sayılabilir. İlin doğu kesimindeki sular Koca suya karışarak Sakarya'ya, batı yarısındaki sular ise Susurluk Çayına dökülürler. Uludağ'ın güneyinden doğup bu dağı yararak Bursa Ovasına açılan Nilüfer Çayı da Susurluk Çayına karışmaktadır. İl hudutları içinde yer alan İznik ve Ulubat, iki önemli tatlı su gölüdür (Erkuş 1982). Bunlar dışında

Uludağ'da üç adet krater gölü, kentin doğu yakasında Gölbaşı ve Yenişehir göletleri ve ayrıca Orhaneli civarında Doğancı Baraj Gölü bulunmaktadır (İpekyün 1986). Gerek, akarsulardan ve gerekse tatlı su göletlerinden sulama suyu olarak yararlanılmakta ise de, bunun yeterli olduğu söylenemez. Sulama suyu olarak yararlanılan Nilüfer Çayı'nın da sanayi artıkları ile kirlenmesi sorunu halledildiğinde, entansif tarım uygulamasına büyük katkı sağlayacağı açıktır (Korukçu ve ark. 1989).

2.1.2. Jeolojik Durumu ve Toprak Yapısı

Bursa ili jeolojik yapı özellikleri göstermektedir. Kentin bulunduğu kısım 4 zamana ait travertenlerden oluşmuştur. Bunlar karbondioksitli suların, kalkerli araziden geçerken, buradaki kalkerleri eritmesiyle meydana gelmiştir (İpekyün, 1986). İl jeolojik yapısındaki bu özelliklerden dolayı zengin yeraltı su kaynaklarına sahiptir.

İlin değişik coğrafyası, iklimi ve değişik jeolojik madde farklılıkları ile vejetasyondaki çeşitlilik, değişik özelliklere sahip toprakların oluşumuna neden olmuştur (Aksoy ve ark. 2010). Bu durum bitki besin maddeleri kapsamında da kendini göstermektedir. Genel bir değerlendirme ile ilde daha çok alüvyal, kahverengi orman, kireçsiz kahverengi orman, rendzina, hidromorfik alüvyal ve versitol toprakların yer aldığı söylenebilir. Toprak ve su verimlilik envanterine göre Bursa ili tarım topraklarının % 41'i tınlı, % 53.5'i killi-tınlı, % 5'i kumlu bir yapıya sahiptir. Bu dağılım ilde tarım için uygun toprak bünyesi varlığını göstermektedir (Anonim 1983). Bursa ili topraklarının özellikle azot yönünden fakir olduğu, fosfor ve potasyum açısından yer yer noksanlık görülmekle birlikte önemli bir sorun bulunmadığı yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur (Katkat ve ark. 1989).

2.1.3. İklimi

Marmara denizi kıyı şeridinde yer alan Bursa ilinde genellikle Akdeniz iklim tipi yaygın olup, yazlar kurak ve sıcak, kışları ılık ve yağışlıdır. Denizden uzaklaştıkça iç kısımlarda yarı karasal iklim görülmektedir (Korukçu ve Arıcı, 1986). Yıllık ortalama sıcaklık Bursa merkezinde 14.4 0C'dir.

2.2. Nüfus

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) verilerine göre ilin toplam nüfusu 2011 yılında 2.652.126'dır. Buna göre il nüfusunun % 89.37'lik kısmını oluşturan 2.359.804 kişi kentlerde, % 10.63'lük kısmını oluşturan 292.322 kişi ise belde ve köylerde yaşamaktadır (tablo 1).

Tablo 1. Bursa ilinde Nüfusun Dağılımı (2011)

Toplam Nüfus	Şehir Nüfusu	Köy Nüfusu	Yüzölçümü (km2)	Kentsel Nüfus (%)	Kırsal Nüfus (%)
2.652.126	2.356.837	292.322	10.886,38	89.37	10.63

Kaynak: Bursa İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

Merkez ilçeler (Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım) dışında kalan ilçelerin nüfus yapıları incelendiğinde nüfusu en fazla olan ilçe İnegöl (225.472) ilçesi olup, nüfusu en az ilçe ise Harmancık (7.532) ilçesidir. Bursa ilinde sanayileşme ve göç sonucunda şehir nüfusu giderek artmış, kırsal nüfus oranı ise düşmüştür. Bölgede işgücü 1.339.000 kişi, işsiz sayısı 102.000 kişi, istihdam oranı % 44,9; işsizlik oranı % 7,6'dır. Ayrıca istihdam edilen nüfusun % 12,1'i tarım, % 43,3'ü sanayi, % 44,5'i hizmetler sektöründe yer almaktadır.

3. Bursa İlinin Tarımsal Yapısı

3.1. Bursa İlinde Arazi Kullanımı

Türkiye'nin Güney Marmara Bölgesi'nde bulunan Bursa ve civarı uygulanan polikültür tarım sistemi ile önde gelen tarımsal üretim merkezlerindendir. Tarım sektörü, Türkiye ekonomisi açısından olduğu kadar, Bursa ekonomisinde de oldukça önemli bir yere sahiptir. Bursa'da tarım yapılan kültür arazisi toplam arazinin % 40'ını oluşturmaktadır (tablo 2). İldeki toplam arazi varlığı 1.088.638 hektar olup, bu alanın 336.405 hektarını tarım yapılan kültür arazisi oluşturmaktadır (tablo 2). Bursa topraklarının % 17'si ovalarla kaplıdır. Arazisi volkanik bir yapıya sahip olması yanında, derelerin sürüklediği alüvyonlardan meydana gelmiştir. Marmara Bölgesi'nin fazla engebeli olmaması nedeniyle, yüzölçümüne göre, ekili-dikili arazinin en geniş alanı Bursa'dır. Ülke çapında zeytinlik ve bahçe tarımı kantite ve kalite açısından büyük bir ağırlık taşımakta, sadece il tüketimini değil, ülkenin önemli oranda gıda ihtiyacını karşılamakta, ayrıca dış satım yolu ile büyük bir döviz geliri sağlanmaktadır.

Tablo 2. Bursa İlinde Arazi Varlığı (2011)

Arazinin Kullanım Durumu	Alanı (Ha)	Toplam Araziye Oranı (%)	Türkiye Toplamına Oranı(%)
Tarım Arazisi	336.405	30,90	1,27
Orman ve Fundalık	484.067	44,47	1,83
Çayır Mera	24.015	2,20	-
Su Yüzeyleri Doğal Su Yüzeyleri Gölet Yüzeyleri Baraj Rezervuar Yüzeyleri	51.730 48.895 240 2.595	4,75	-
Diğer	192.421,0	17,68	-
Toplam	1.088.638	100,00	-

Kaynak: Bursa İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

Tablo 3. Bursa'da Kültür Arazisi'nin Kullanım Durumu (2011)

	Alan (ha)	Oran (%)
Tarla Arazisi	171.035,8	50,84
Sebzelik	42.215,6	12,55
Meyvelik	30.523,9	9,07
Bağlar	7.139,5	2,12
Zeytinlik	38.235,2	11,37
Nadas Alanı	17.026,2	5,06
Tarıma Elverişli Olup Kullanılmayan Arazi	30.161,2	8,97
Örtü Altı Tarım Alanı	48,3	0,01
Süs Bitkileri Alanı	19,3	0,01
Toplam	336.405	100

Kaynak: TÜİK, 2011

Tablo 3'den görüldüğü üzere 336.405 ha olan kültür arazisi içinde en büyük payı tarla arazisi almaktadır. Bunu sırasıyla sebzelik (% 12,55), zeytinlik (% 11,37), meyvelik (% 9,07) ve bağlar (% 2,12) izlemektedir. Toplam arazinin % 5,06'sı nadas alanıdır, % 8.79'luk kısmı ise tarıma elverişli olup kullanılmayan arazidir.

2010 yılı ÇKS (Çiftçi Kayıt Sistemi) verilerine göre Bursa'da beyan edilen toplam alan 1.632.415,579 dekar olup, başvuruda bulunan işletme sayısı ise 37.080'dir. Buna göre işletme başına ortalama arazi büyüklüğü 44,02 dekar'dır. İşletmelerin % 37,21'i 50 dekardan küçük araziye sahiptir, bu oran Türkiye ortalamasına göre düşük olup, arazi parçalanması açısından daha iyi durumda olduğunu göstermektedir. Ancak miras yolu ile parçalanmanın yasal mevzuata rağmen devam etmesi tarımın geleceği açısından büyük risk oluşturmaktadır.

Tablo 4. Bursa İlinde Tarım İşletmelerinde Arazi Büyüklük Durumu

İşletme Ölçeği (Dekar)	İşletme Sayısı	Arazi Sayısı	Kullanılan Alan (Dekar)	İl Arazi Varlığına Oranı (%)
0-5	1932	3.504	6.127,626	0,38
5-10	3.479	10.241	26.217,687	1,61
10-20	7.448	34.379	110.973,593	6,80
20-50	14.071	113.018	463.898,194	28,42
50-100	7.607	96.282	525.733,996	32,21
100-200	2.095	38.543	274.839,552	16,84
200-500	401	9973	113.427,019	6,95
500-1000	35	944	21.717,212	1,33
1000-2500	8	152	11.113,385	0,68
2500-5000	3	99	12.320,479	0,75
5000 ve üzeri	1	143	66.046,836	4,05
Toplam	37.080	307.278	1.632.415,579	100

Bursa ili ve çevresinde (Susurluk Havzası) yapılan toprak etütleri sırasında, pedogenetik özelliklere göre tespit edilen dokuz büyük toprak grubu vardır. Bunlar sırası ile aşağıda gösterilmiştir (Anonim, 1971).

- Kalkersiz Kahverengi Orman Toprakları
- Kahverengi Orman Toprakları
- Kalkersiz Kahverengi Topraklar
- Kırmızı-Kahverengi Akdeniz Toprakları
- Rendzina Toprakları
- Vertisoller
- Alüviyal Topraklar
- Hidromorfik Alüviyal Topraklar
- Koluvial Topraklar

4. Bursa İlinde Tarımsal Üretim

Bursa ile uyum sağlamış olan bitkisel üretim dallarında yoğunlaşma görülmekle birlikte polikültür tarımın yaygın olduğu söylenebilir. Özellikle meyve ve sebze tarımı yapan işletmeler ile hayvancılık işletmelerinin bir çoğunda entansif tarım hakim durumdadır.

4.1. Bitkisel Üretim

Bursa ilinde yetiştirilen önemli tarla ürünlerinin üretim ve verimleri tablo 5’de sunulmuştur. Tablo incelendiğinde üretim itibari ile ilk sırayı silajlık mısırın aldığı görülmektedir. Verim açısından incelendiğinde ise, şekerpancarı başta gelmektedir. Üye olmaya çalıştığımız ve rekabet içinde bulunduğumuz Avrupa Birliği (AB) ile karşılaştırıldığında, özellikle buğday ve arpa gibi tarla ürünlerinde nispeten geri durumda kalındığı, üretimin artırılması için teknik yönden eksikliklerin giderilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 5. Bursa İlinde Önemli Türler İtibariyle Tarla Ürünleri ve Verimleri (2011)

Ürün	Üretim (ton)	Verim (kg/da)	AB ortalama verim (kg/da)
Buğday	231.372	271	479,42
Arpa	24.892	223	396,34
Patates	38.459	2.094	2.519,14
Şeker Pancarı	85.544	8.188	5.748,92
Ayçiçeği (Yağlık)	19.064	151	177,90
Mısır (Silajlık)	906.470	510,8	786,15

Kaynak: TÜİK 2011, FAO 2012.

Bursa'da üretimi yapılan en önemli meyveler şeftali, armut, incir, kiraz, zeytin, çilek, üzüm ve ceviz'dir. Üretim açısından ilk sırada gelen ürün şeftali, verim açısından ilk sırada gelen ürün ise üzüm'dür (tablo 6).

Tablo 6. Bursa İlinde Önemli Türler İtibariyle Meyve Üretimi ve Verimleri (2011)

Ürün	Üretim (ton)	Verim (kg/ağaç)	AB ortalama verim (kg/da)
Şeftali (nektarin hariç)	103.928	46	1.338
Armut	100.568	55	2.438
İncir	15.886	56	841
Kiraz	25.929	30	463
Zeytin (sofralık)	96.240	11	207
Çilek	28.181	-	1.410
Üzüm (sofralık çekirdekli)	75.495	-	586
Ceviz	5.609	37	330

Kaynak: TÜİK 2011, FAO 2012.

Bursa, tarla bitkileri ve meyve üretimi yanında sebze üretiminde de önemli bir yerdedir. Bursa ilinin ekolojik özellikleri nedeniyle sebze üretimine en uygun bölgelerden olması gıda sanayi gelişiminin temel nedenidir. Özellikle salçalık domates ve biber üretimi ihracat ve gıda sanayi talepleri nedeniyle ileri boyutlara ulaşmıştır. Meyve sebze üretimi ve ürünleri sadece ilin değil tüm ülkenin gıda talebinin karşılanmasında önemli rol oynamaktadır. AB ile kıyaslandığında bazı ürünlerde verimin artırılması için önlemler alınması gerekmektedir.

Tablo 7. Bursa İlinde Önemli Türler İtibariyle Sebze Üretimi (ton) ve verimi

Ürün	2007	2008	2009	2010	2011	Verim (kg/da)	AB ortal. verim
Domates	983.509	1.064.571	1.089.548	797.890	1.198.320	4.458	15.676
Salatalık	11.416	11.491	12.931	12.653	14.353	2.298	11.423
Biber	132.537	136.109	138.719	127.334	133.438	-	-
Taze fasulye	37.610	38.699	52.453	44.935	48.143	1.310	867
Patlıcan	40.122	41.458	40.124	30.493	31.202	2.792	9.303
Karpuz	92.233	91.446	70.334	55.664	91.719	-	344.537
Isıpanak	17.948	17.459	17.736	14.665	13.079	1.448	1.333
Bezelye	39.236	39.038	38.475	29.449	31.462	1.264	555

Kaynak: TÜİK 2011, FAO 2012.

4.2. Hayvansal Üretim

Bursa'da hayvansal ürünler önemli bir gelir kaynağıdır. Bursa ilinde yetiştirilen başlıca küçükbaş hayvanlar merinos ve kıvrıcık koyunudur. Büyükbaş hayvancılık da yaygın olarak yapılır. Bursa hayvancılığının öteki dalları tavukçuluk, arıcılık ve ipekböcekçiliğidir. Osmanlılar döneminde ipeği ile ün kazanan Bursa'da ipekböcekçiliği günümüzde yan faaliyet kolu olarak sürdürülmektedir. Marmara Denizi ile Uluabat ve İznik Gölleri'nde balıkçılık yapılır. İlde çayır ve mera varlığı yetersiz olduğundan özellikle büyükbaş

hayvancılıkta yoğun olmak üzere açık ve kapalı ahırlarda entansif yetiştiricilik yaygın durumdadır. Başlıca hayvan varlığı tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Bursa İlinde Hayvan Varlığı (2011)

İlin Hayvan Varlığı Dağılımı	Miktar (Baş)	Avrupa Birliği (Baş)
Koyun	280.587	99862823
Keçi	95.944	13026766
Manda	869	358161
Sığır Toplamı	172.855	89441589
Kültür Irkı (% 63,5)	109.334	-
Melez (% 31)	54.012	-
Yerli (% 5,5)	9.509	-
At	2.234	3843439
Tavuk (Yumurtacı)	3.737.283	1242270
Tavuk (Broiler)	4.205.897	-
Kaz-Ördek-Hindi	8.061	131025000 (ördek-hindi)
Arı Kovanı (Yerli)	2.073	11216735
Arı Kovanı (Fenni)	63.331	

Kaynak: TÜİK 2011, FAO 2012.

2011 yılı itibari ile Bursa’da 280.587 baş koyun, 95.944 baş keçi, 869 baş manda bulunmaktadır. Toplam sığır varlığı 172.855 baş olup, bunun % 63,5’ini kültür ırkı (109.334 baş), % 31’ini melez (54.012 baş), % 5,5’ini ise yerli ırk (9.509 baş) oluşturmaktadır. Tablo 8’den görüldüğü gibi 2011 yılı itibari ile Bursa ilinde toplam 4.205.897 baş (broiler) bulunmaktadır. Yumurtacı tavuk sayısının ise 3.737.283 baş olduğu görülmektedir.

Bursa’da 2011 yılında 18.022 ton et, 226.447 ton süt, 747 ton bal üretimi ile 721.787.965 adet yumurta üretimi gerçekleşmiştir (tablo 9). 2011 yılı itibari ile ilde toplam 3.943.487 kg su ürünleri üretimi gerçekleşmiştir. Toplam üretimin % 60 gibi çok büyük bir kısmını deniz mahsulleri üretimi oluşturmaktadır

(tablo 10). Tablo 10’da deniz ürünleri miktarlarına bakıldığında en büyük paya sahip olan ürünün balık olduğu görülmektedir. İldeki balık üretimi 2.295.255 kg olup toplam su ürünlerinin % 42.6’lık kısmını oluşturmaktadır.

Tablo 9. Bursa İlinde Hayvansal Üretim Miktarı

Ürün Çeşidi	2010
Et (Ton)	11.991
Süt (Ton)	387.874
Yumurta (Adet)	486.576.000
Yün, Yapağı, Merinos Yünü (Ton)	328
Bal (Ton)	651

Kaynak: <http://www.bursatarim.gov.tr>

Süt ve bal verileri TÜİK 2011, et ve yumurta verileri ise Bursa İl Müdürlüğü verileridir.

Tablo 10. Bursa İlindeki Su Ürünleri Üretim Miktarları

Su Ürünleri Üretimi - 2011 (Kg)			
1) İç Su Ürünleri		2) Deniz Üretimi	
Balık Üretimi	1.560.332	Balık	2.295.255
Kurbağa	-	Karides	72.900
Kerevit üretimi	-	Midye	15.000

Kaynak: Bursa İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2011.

5. Bursa İlinde Tarımsal Alet Makine Varlığı

Bursa ilinde polikültür tarımdan dolayı tarımsal faaliyette çok çeşitli tarım alet ve makineleri kullanılmaktadır. Dolayısıyla entansif tarım hakim durumdadır. İl'de 43.841 adet traktör bulunmakta olup, mevcut tarım arazisi başına düşen traktör sayısı 0,13 adettir. İl'de 108.284 adet traktör parkı, 126 adet biçerdöver, 27.036 adet motopomp, 21.919 adet ise damlama sulama sistemi bulunmaktadır.

Tablo 11. Bursa İlinde Tarımsal Alet ve Makine Varlığı

Yıllar	Pulluk	Ekim makinesi	Gübre dağıtım makinesi	Seyyar süt sağım makinesi	Su pompası	Sabit süt sağım tesisi	Biçerdöver	Traktör
2002	50.281	2.951	10.017	5.926	30.149	405	113	39.122
2003	51.523	2.959	10.132	6.026	29.527	426	116	38.752
2004	50.912	3.310	10.392	7.722	31.145	460	116	41.220
2005	51.643	3.371	10.541	7.996	31.419	449	129	40.834
2006	51.736	3.335	10.807	8.297	31.500	451	133	42.172
2007	52.265	3.312	10.765	8.508	31.701	464	133	42.721
2008	51.445	3.320	10.723	8.541	31.660	468	138	42.868
2009	50.779	3.319	10.896	8.938	31.470	449	128	42.858
2011	-	-	-	-	27.036	-	126	43.481

Kaynak: TÜİK 2002-2011.

Bursa ilinde mekanizasyon düzeyinin göstergelerinden olan hektara düşen traktör sayısı (adet/1000 hektar) 2011 yılı itibariyle 129 adettir. Bu oran Türkiye ortalamasının üzerindedir. Ancak, ekipman sayısının traktör sayısına oranla az olması, traktörün tarım dışı faaliyetlerde de kullanıldığının bir göstergesidir (Eşref v.d. 2003).

6. Bursa İlinde Tarımsal Gelir

Üretim gelirleri hesaplanmasında, üretimlerdeki ve üretim gelirlerindeki gelişmeleri değerlendirmek amacı ile cari ve (2005 yılı fiyatları baz alınarak) sabit fiyatlarla değerlendirme yapılmıştır.

Cari fiyatlar ile ilk sırayı meyve ürünleri almakta olup, ikinci sırada sebze ürünleri gelmekte olup tarla ürünleri gelirleri üçüncü sırada yer almaktadır (tablo 12).

Tablo 12. Bursa İlinde Tarımsal Gelir

Gelir Kaynağı	2011 Yılı Cari Fiyatlarıyla (TL)	2010 Yılı Tarımsal Gelir (TL)	2005 Yılı Sabit Fiyatlarıyla (TL)
Tarla Ürünleri Geliri	717.823.650	712.204.142	299.658.320
Meyve Ürünleri Geliri	1.088.827.920	774.190.250	479.860.820
Sebze Ürünleri Geliri	1.004.447.340	1.016.178.130	328.667.830
Hayvan Ürünleri Geliri	434.994.088	463.041.546	268.145.373
KEH (Kanatlı ve Arıcılık Üretim Kolu Gelirleri)	193.170.342	116.497.717	88.807.893
Su Ürünleri	72.962.376	10.554.652	63.655.493
Toplam	3.512.225.716	3.092.666.437	1.528.795.729

Bursa tarımsal gelirleri içerisinde en büyük pay % 80'lik oranla bitkisel üretim koluna aittir. Tarla ürünleri geliri toplam tarımsal gelirdeki % 20'lik payı ile ilk sırada gelmektedir. Meyve ürünleri geliri % 31, sebze ürünleri geliri ise % 29'luk paya sahiptir. Hayvansal ürünlerde ise tavuk-arı ürünlerinin toplam gelir içindeki payı % 6, su ürünlerinin % 2'dir.

7. Tarımda Üretici Örgütleri

7.1. Tarımsal Kooperatifler

Bursa ilinde kuruluşu tamamlanmış ve “3476 Sayılı Kanuna” göre intibakları yapılmış 300 adet Tarımsal Kalkınma, 38 adet Sulama ve 18 adet Su Ürünleri Kooperatifi olmak üzere toplam 356 adet faal durumda tarımsal amaçlı kooperatif mevcuttur. Tarımsal kalkınma kooperatifleri % 84,3 oran ile ilk sırada yer almaktadır. Kooperatiflerin başarılı olabilmeleri için üst örgütlenmelerini tamamlamaları gerekmektedir. Bu nedenle az sayıda da olsa üst birlik bulunmaktadır.

Tablo 13. Bursa İlinde Faaliyet Alanlarına Göre Kooperatiflerin Dağılımı (2011)

İlçesi	Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Sulama Kooperatifi	Su Ürünleri Kooperatifi	Toplam
Osmangazi	22	2	1	25
Nilüfer	4	2	1	7
Yıldırım	6	-	-	6
Gemlik	15	-	3	18
Gürsu	8	1	-	9
İnegöl	61	18	-	79
İznik	20	2	3	25
Keles	15	-	-	15
Karacabey	21	1	5	27
Kestel	20	3	-	23
Mudanya	14	1	3	18
M.Kemalpaşa	31	6	-	37
Orhaneli	9	-	-	9
Orhangazi	16	-	2	18
Büyükorhan	4	-	-	4
Harmancık	1	-	-	1
Yenişehir	33	2	-	35
Toplam	300	38	18	356

Tablo 14. Bursa İlinde Kooperatif Birlikleri

	Kooperatif Birliğinin Adı	Birliğe Bağlı Toplam Kooperatif Sayısı
1	Bursa Bölgesi Hayvancılık Kooperatifleri Birliği	43
2	Bursa Bölgesi Ormancılık Kooperatifleri Birliği	102
3	Bursa Bölgesi Tarım Kooperatifleri Birliği	85
	Toplam	230

7.2. Yetiştirici Birlikleri

Türkiye’de üretici birlikleri dışında yetiştirici birlikleri de bulunmaktadır. “4631 Sayılı Hayvan Islah Kanunu”na dayanarak 2001 yılında çıkarılan “Islah Amaçlı Yetiştirici Birlikleri’nin Kurulması ve Hizmetleri Hakkında Yönetmelik” hükümlerine göre yetiştirici birlikleri kurulmaya başlamıştır. Kanun kapsamında kurulan yetiştirici birlikleri, tür ya da ırk bazında bir araya gelerek yüksek verimli hayvanlar elde etmek için oluşturulan organizasyonlardır. İl bazında örgütlenerek her ilde aynı ırk ya da türden bir tane birlik kurulmaktadır. Birlik kurabilmek için, ana sözleşmede belirlenen üyelik şartlarına sahip yedi yetiştiricinin bağlı bulundukları İl Müdürlüğü’ne başvurmaları gerekmektedir.

“5996 Sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu”na istinaden hazırlanan 08/04/2011 tarihli 27.899 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Islah Amaçlı Hayvan Yetiştirici Birlikleri’nin Kurulması ve Hizmetleri Hakkında Yönetmelik” çerçevesinde Bursa’da faaliyet gösteren yetiştirici birlikleri ve üye sayıları tablo 15’de sunulmuştur.

Tablo 15. Bursa İlinde Hayvancılık Alanında Üretici Birlikleri

Birliğin Adı	Üye Sayısı
1 Arı Yetiştiricileri Birliği	581
2 Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği	2.257
3 Koyun-Keçi Yetiştiricileri Birliği	2.807

7.3. Üretici Birlikleri

Türkiye’de çok farklı yasal dayanağı olan ve birlik adını taşıyan örgütler bulunmaktadır (Mahalli İdarelere ait birlikler ve sulama, köye hizmet götürme ve damızlık sığır yetiştiricileri birlikleri). Son verilere göre bu birliklere Türkiye’de ortak ve kayıtlı işletme sayısı toplamı 1 milyona yaklaşmaktadır (İnan 2006). Bunların dışında, 2004 yılında “5200 Sayılı Üretici Birlikleri Yasası” çıkarılmıştır. Tarımsal Üretici Birlikleri “http://www.tedgem.gov.tr/ureticibirlik_esas_yonetmelik.asp” “http://www.tedgem.gov.tr/ureticibirlik_esas_yonetmelik.asp”

birlik_esas_yonetmelik.asp”nin Kuruluş Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik 2005 yürürlüğe girmiş ve birlikler kurulmaya başlanmıştır. Bursa’da Bakanlık kayıtlarına göre, 9 ürün grubunda 8.191 kişinin üye olduğu 22 birlik bulunmaktadır (tablo 16).

Tablo 16. Bursa İlinde Tarımda Üretici Birlikleri

	İlçe	Birliğin Adı	Üye Sayısı
1	M.Kemalpaşa	Süt Üreticileri Birliği	2.629
2	İnegöl	Süt Üreticileri Birliği	430
3	Orhangazi	Meyve Fidanı Üreticileri Birliği	26
4	İnegöl	Meyve Üreticileri Birliği	146
5	Yenişehir	Süt Üreticileri Birliği	660
6	Osmangazi	Süt Üreticileri Birliği	120
7	İnegöl	Kırmızı Et Üreticileri Birliği	113
8	Karacabey	Çeltik Üreticileri Birliği	27
9	Osmangazi	Yumurta Üreticileri Birliği	24
10	Karacabey	Süt Üreticileri Birliği	660
11	Mudanya	Meyve Üreticileri Birliği	541
12	M.Kemalpaşa	Meyve Üreticileri Birliği	46
13	Harmancık	Süt Üreticileri Birliği	490
14	Gürsu	Meyve Üreticileri Birliği	79
15	Keles	Süt Üreticileri Birliği	630
16	Orhaneli	Süt Üreticileri Birliği	439
17	Büyükorhan	Süt Üreticileri Birliği	696
18	Gemlik	Gemlik Zeytin Üreticileri Birliği	39
19	Keles	Organik Meyve Üreticileri Birliği	16
20	Keles	Sert Çekirdekli Meyve Üreticileri Birliği	163
21	Orhaneli	Kırmızı Et Üreticileri Birliği	49
22	M.Kemalpaşa	Kırmızı Et Üreticileri Birliği	168

8. Bursa İlının Tarım ve Gıda İhracatı

Bursa ilinden 2011 yılında 107 ülkeye 64 çeşit 107 milyon \$ tutarında yaş meyve sebze, 186,6 milyon \$ tutarında meyve sebze ürünleri ihracatı gerçekleştirilmiştir. En fazla Avrupa Birliği ülkelerine dış satım yapılırken, ilk sırayı % 31’lik oranı ile Almanya almakta, bunu % 7,5’lik payı ile İngiltere izlemektedir. Başlıca ihraç ürünleri armut, ayva, kiraz ve sivri biber çeşitleridir. İhracat genel olarak artma eğilimine sahip olup, yıldan yıla düşük oranda da olsa ihracatta dalgalanmalar yaşanmaktadır.

9. Bursa İlinde Gıda Sanayi

Bursa'da 54 farklı alanda gıda işyeri bulunmaktadır (tablo 18). Gıda sanayi tarımsal üretimle sıkı bir ilişki içerisinde. Nüfusun beslenmesi, istihdamı, katma değer, dış satım açısından oldukça önemlidir. Gıda sektörünün mevcut sorunlarını şu şekilde sıralamak mümkündür;

- Kayıt dışı üretim ve ticaret
- Gıda Sanayi Envanterinin ve Tarıma Dayalı Bir Coğrafi Planın Olmaması
- Temel Gıda Maddeleri'nde KDV Yüksekliliği
- Ana Girdi Maliyetleri'nin Yüksekliliği
- Yetersiz Gıda Denetimi ve Belirsiz Denetim Sorumluluğu
- Yatırım Teşviki Sorunu
- Yetersiz Örgütlenme ve Markalaşamama
- Çalışma izni ve Gıda Sicil Numarası Alımındaki Zorluk
- Tedarikçilerin Eğitim Yetersizliği (Anonim 2006).

Gıda sanayinde öncelikli hedefler; üretimin artırılması, üretimin çeşitlendirilmesi, kalitenin yükseltilmesi, maliyetin düşürülmesi, dış satımın artırılması ve yurt içi tüketimin dengeli ve sağlıklı tüketim açısından yönlendirilmesidir (Oraman, 1998). “Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair” 5.6.2004 tarih ve 25483 Sayılı Kanuna uygun üretim ve ticaret koşullarına uyulması önem taşımaktadır. Kayıtsız üretim ve ticaretin

önlenmesinin yanı sıra, AB'ye uyum açısından bu kanuna uygun üretim ve ticaret yapılması ayrıca önem taşımaktadır. Günümüzde 'ticari marka'sı olmayan işyerlerinin ticarete uzun ömürlü çalışma ve rekabet edebilme şansı çok azdır.

Gıda sanayinde ilkel teknolojinin terk edilmemesi ve küçük kapasiteli üretimin varlığı, pazarda rekabet şartlarını geliştirmiş ülkelere farklı kılmaktadır. Bu şekilde çalışan piyasalara et, süt, unlu mamuller ve şekerli ürünler verilebilir. Ürünlerin TSE standardının olmaması fiyat avantajını yok ederek, haksız rekabete yol açmaktadır.

Tablo 17. Bursa İlinde Gıda Sanayi İhracatı

Ürün Türleri	2009	2010	2011	2012*
Dondurulmuş, kurutulmuş, geçici konserve edilmiş meyve ve sebzeler	48.241.765	52.105.143	46.790.712	4.775.507
Meyve sebze konserveleri	88.594.691	74.922.353	71.711.397	10.177.614
Meyve ve sebze suları	22.754.262	34.584.787	42.177.509	5.127.380
Meşrubat ve alkollü içkiler	14.487.974	17.374.644	25.927.023	6.953.040

* 2012 ilk iki aya ait veriler Kaynak:UİB, www.uib.org.tr

Tablo 18. Bursa İlinde Gıda Firmaları'nın Faaliyet Çeşitleri

	Gıda Üretim Sınıfı	Sayısı	Kurulu Kapasite (Beygir Gücü)
1	Ahşap esaslı gıda ile temasta bulunan madde ve malzemeleri üreten iş yerleri	1	
2	Alkollü içki üretimi	3	76,30
3	Alkolsüz içecek üretimi	29	86.310,00
4	Aromatik sular ve aromatik yağ üretimi	2	8,24
5	Baharat işleme	24	110,72

	Gıda Üretim Sınıfı	Sayısı	Kurulu Kapasite (Beygir Gücü)
6	Bal, polen, arı sütü ve temel petek üretimi ve ambalajlama	14	318,91
7	Bisküvi, çikolata, kakaolu ve benzeri ürünler üretimi	11	6.897,41
8	Bitkisel ve siyah çay işleme	9	208,85
9	Buz üretimi	2	116,60
10	Cam esaslı gıda ile temasta bulunan madde ve malzemeleri üreten iş yerleri	1	
11	Çerez, cips ve benzeri ürünler üretimi	25	3.411,40
12	Diğer gıda üreten iş yerleri	17	5.438,51
13	Doğal veya fabrikasyon olarak kurutulmuş gıda, kuruyemiş işleme	20	301,30
14	Dondurma ve yenilebilir buz ürünleri üretimi	76	5.387,91
15	Dondurulmuş gıda maddesi üretimi	13	19.717,74
16	Ekmek ve ekmek çeşitleri üretimi	693	1.818,16
17	Entegre fındık, fıstık ve benzeri ürünleri işleme	2	86,56
18	Et ve et ürünleri üretim tesisleri (sakatat temizleme ve işleme yerleri dâhil)	138	682,45
21	Fermente ve salamura ürün üretimi	260	3.486,56
22	Gıda ile temasta bulunan diğer madde ve malzemeleri üreten iş yerleri	19	10.764,50
23	Gıdayla temas eden ahşap	1	8,00
24	Hazır çorba ve bulyon, puding, toz karışımlar, mayonez, sos ve benzeri üretimi	5	32.802,94
25	Hazır yemek, tabldot yemek üretimi	111	12.534,99
26	Her türlü gıda katkı maddesi ve aroma maddesi üretimi	4	26.428,55
27	Hububat ve bakliyat üretimi	10	2.910,00
28	İçecek tozu üretimi	6	27.773,55
29	Kâğıt esaslı gıda ile temasta bulunan madde ve malzemeleri üreten iş yerleri	2	33,00
30	Metal esaslı gıda ile temasta bulunan madde ve malzemeleri üreten iş yerleri	3	160,00
31	Meyve sebze paketlenme, boylama, sarartma ve mumlama	91	11.611,25
32	Meyve ve.veya sebze işleme	266	88.735,09
33	Nişasta üretimi	1	
34	Özel beslenme amaçlı gıda maddesi üretimi	1	10,00

	Gıda Üretim Sınıfı	Sayısı	Kurulu Kapasite (Beygir Gücü)
35	Pasta, börek, hamur ve sütü tatlılar gibi her türlü pastacılık ürünleri üretimi	545	13.092,04
36	Plâstik esaslı gıda ile temasta bulunan madde ve malzemeleri üreten iş yerleri	10	11.627,40
37	Seramik esaslı gıda ile temasta bulunan madde ve malzemeleri üreten işyerleri	1	25,00
38	Sıvı ve katı bitkisel yağ üretimi	8	4.935,30
39	Soğuk hava deposu ve.veya Gıda Nakliyesi	28	1.075,40
40	Süt ve süt ürünleri üreten iş yerleri	116	1.435,75
42	Şeker paketleme	10	86,84
43	Şeker üretimi (paketleme hariç)	4	76,54
44	Şekerleme üretimi	49	35.911,43
45	Şuruplu Tatlılar	2	
46	Tahin, helva ve pekmez üretimi	25	2.705,73
47	Takviye edici gıdaların üretimi	7	81,69
48	Tuz işleme	2	
49	Un üretimi	19	966,66
50	Unlu mamuller üretimi	569	8.843,15
51	Yağhaneler ve yağ dolumu	21	1.741,63
52	Yeniden ambalajlama. Gıda ambalajlama	60	2.262,37
53	Yumurta paketleyen iş yerleri	45	198,00
54	Zeytinyağı üretimi (yağhaneler hariç)	40	1.637,80

Tablo 19. Bursa İlinde Faaliyet Gösteren BTSO'ya Kayıtlı Gıda Firmaları

Sektör	Adet
Dondurulmuş gıda ürünleri ve içeceklerin imalatı ve soğuk hava depoları	121
Gıda Toptan Perakende ve Ticareti	1.803
Süt ve Süt Ürünleri İmalatı	127
Şekerleme ve Pasta imalatı ve ticareti	161
Tarımsal hammadde ticareti	143

Kaynak: www.btso.org.tr

10. Sonuç

Bursa ili sahip olduğu iklim ve toprak şartları nedeni ile ülkemizin nadir tarım yörelerinden biridir. Ancak üretim ve pazarlamada bazı sorunları bulunmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği'ne uyum çalışmaları çerçevesinde eksiklerin bir an önce tamamlanması zorunluluğu söz konusudur. Artık tarımsal ticaret yurt içi ile sınırlı kalmamakta, tarım ve gıda ürünlerinde önemli miktarlarda dış alım yapılmaktadır. Kuvvetli rekabet karşısında işletmelerin yok olmaması için çok iyi hazırlanması gerekmektedir.

Bursa ilinde tarımsal üretimin planlanması ihtiyacının yanı sıra, pazarlama açısından da önemli yatırımlara ve yönetsel düzenlemelere gereksinim bulunmaktadır. Üretici sorunlarının azalması için örgütlenmeleri desteklenmelidir. Ayrıca üreticilerin üretim tekniği bilgileri ve pazarlama olanakları iyileştirilmelidir. Tarım topraklarının amaç dışı kullanımına izin verilmemelidir. Gıda işletmeleri üretim ve pazarlama yöntemleri konularında en son tekniklerden faydalanmalı, pazarlama sorunlarının çözümü için devlet hem pazar altyapısı hem de pazarlama hizmetleri konularında destekleyici olmalıdır. Kayıtsız gıda ticaretinin önüne geçilmelidir. Pazarlama sorunlarının çözümü ve dikey bütünleşme için sözleşmeli üretim yaygınlaştırılmalıdır (Vural 1983). Üreticilerin sözleşmeli üretimle ilgili sorunları çözümlenmelidir. Tarım ve gıda ürünlerinin ihracatı desteklenmelidir.

Tarım ürünlerinin işletmede toplanmasından son tüketim alanında dağıtımına kadar, tüm pazarlama hizmetleri birbirini izleyen şekilde ve bir bütünlük içinde yerine getirilmelidir. Ürünün yetiştirilmesi ile birlikte pazara hazırlamanın ve pazarlama hizmetlerinin teknik bilgileri de üreticilere yayım teşkilatı aracılığı ile yayılmalıdır. Her kademedeki pazarlayıcıların pazarlama bilgileri ile donatılmaları, pazarlamada etkinliği artıracığından bu konuda da eğitim ve yayım faaliyeti geliştirilmelidir.

Tarımsal ürün pazarlamasında arz cephesi, genellikle küçük üretim birimleri, düşük verimlilik ve düşük pazar arzı ile zayıf bir durum göstermektedir. Arz cephesinin kuvvetlenmesi için üretim birimlerinin üretim hacmini artırıcı, verimliliği yükseltici ve pazara yönelik faaliyetleri hızlandırıcı önlemleri geliştirmek gerekmektedir. Bursa ilinde tarım ve gıda üretiminin korunması için 'Tarım Üst Kurulu' oluşturulması üretim, yatırım ve ticaret açısından önemlidir. Bu kurulda resmi ve özel sektör temsilcilerinin bulunması, ortak amaç için her türlü yasal ve ekonomik önlemlerin alınması açısından önem taşımaktadır. Bursa ilinde kendine özgü tarım politikalarının oluşturulmaması üretim ve pazarlamada sorunların doğmasının temel nedenidir. Oysa, üretici, işleyici ve ihracatçı ortak planlamalar yapabilirse temel sorunlar kolayca çözülebilecektir. Avrupa Birliği'ne uyum politikalarına açısından tarım ve gıda sektöründe bazı düzenlemelere acil gereksinim bulunmaktadır.

11. Yararlanılan Kaynaklar

Aksoy, E., G. Özsoy, M.S. Dirim ve Z. Tümsavaş, 2010. *Monitoring Temporal Degradation of Natural Resources in Bursa-Turkey*.

International Soil Science Congress on "Management of Natural Resources to Sustain Soil Health and Quality", 26-27 Mayıs 2010, 19 Mayıs Üniversitesi Samsun.

Anonim, 1971. *Susurluk havzası toprakları*. Köy İşleri Bakanlığı Yayın no:174, Ankara, s.29

Anonim, 1983. *Bursa İli Verimlilik Envanteri ve Gübre İhtiyaç Raporu*. Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Topraksu Gen. Müd. TOVEP: 06, Genel Yayın No.734, Ankara.

Anonim, 2006. *Bursa'da Gıda & Tarım Dergisi*. Yıl:1 Sayı: 5 Ekim-Kasım 2006.

Anonim, 2012. *Bursa İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü*, <http://www.bursatarim.gov.tr>, Bursa.

Anonim, 2011. *Bursa İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Brifing Raporu*, Bursa.

BTSO, 2012. *Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Verileri*, www.btso.org.tr

Erkuş, A., 1982. *Bursa İlinin Tarımsal Yapısı*. U.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, sayı

1, cilt 1, Bursa, s.11-13.

FAO, 2012. Food and Agricultural Organization of United Nations Statistics, www.fao.org İpekyün, A., 1986. Bursa'nın Ekonomik Yapısına Genel Bir Bakış. Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yayın No.21, Bursa.

İnan, İ. H., 2006. Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği, 6. Baskı, Avcı Ofset Matbaası, İstanbul.

Işık, E., T. Güler ve A. Ayhan, 2003. Bursa iline ilişkin mekanizasyon düzeyinin belirlenmesine yönelik bir çalışma. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 17 (3): 125-136

Katkat, V., A.Özgümüş ve M.Kaplan, 1989. Buğday Bitkisinde Yaprak Gübrelemesinin  r n Miktarı ve Azot Kapsamı  zerine Etkileri. U. . Ziraat Fakültesi Dergisi cilt. 6, 1987, Bursa, s.21-27

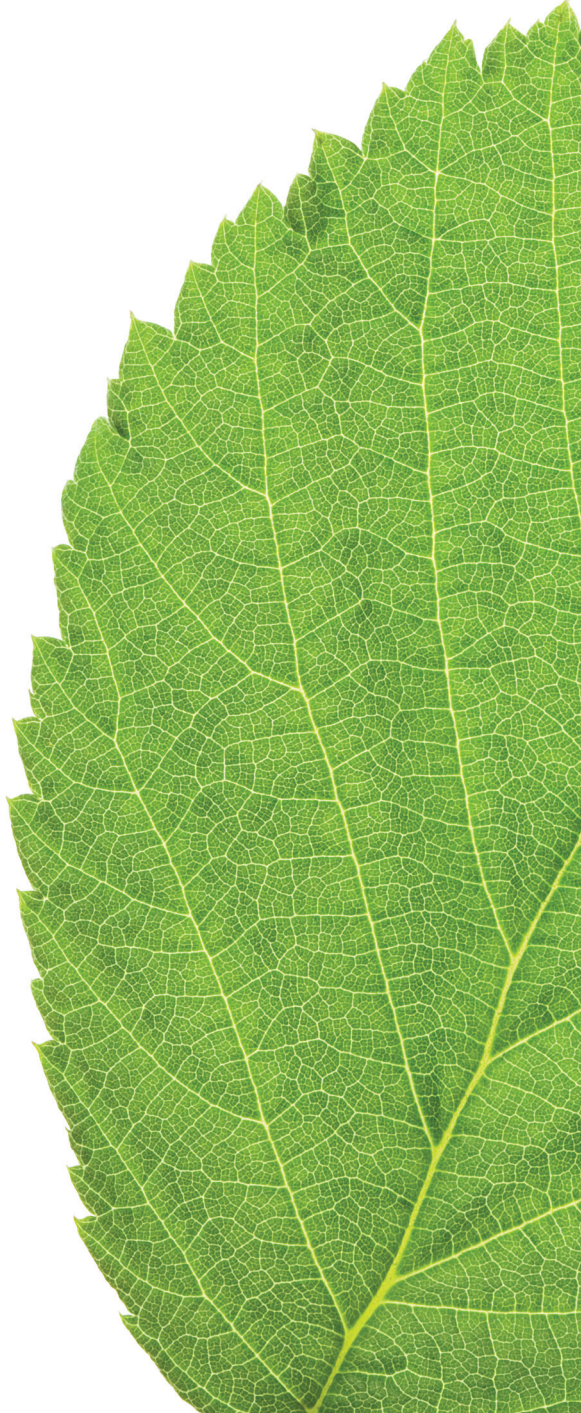
Korukçu, A. ve İ.Ancı, 1986. Bursa İlinde Kültürteknik Sorunları'nın C z m ne İlişkin Yapılan C lışmalar ve Sonuçları, 2. Ulusal Kültürteknik Kongresi, 29.4-2,5. 1986, cilt 1, Adana. s.132-152

Korukçu, A., İ.Ancı, S.Yazgan, K.S.Gündoğdu, 1989. Bursa ve Yöresinde Su Kaynaklarına İlişkin Sorunlar. Marmara Bölgesi'nde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu, 25-27.10.1989, Bursa, MPM Yayın No.387, Ankara, s.109-119.

ORAMAN, Y., 1998. Marmara Bölgesi'nde Faaliyette Bulunan C şitli Gıda Sanayi Kuruluşları'nda Toplam Kalite Yönetimi Uygulaması ile Performans  l me ve Değerlendirme Sistemleri Analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Tekirdağ.

T İİK, 2011. Tarımsal İstatistik Göstergeler, Türkiye Ulusal İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr

UİB, 2012. Uludağ İhracatçılar Birliğı Verileri, www.uib.org.tr Vural, H., 1983. Tarımsal Pazarlamada Sözleşmeli C ift ilik Uygulaması. Türkiye Ziraat Odaları Birliğı C ift i ve Köy Dünyası Dergisi, cilt 9, sayı 104, Ankara. s.20-23

BURSA TİCARET BORSASI